

Knud Rasmussen og handelsstationen Thule 1910-37

Af Gert Müntzberg og Peter Simonsen

I sommeren 1910 oprettede Knud Rasmussen den private handelsstation Thule i Kap York-distriktet i Nordvestgrønland. Stationen var den eneste private handelsstation i Grønland efter oprettelsen af Den Kongelige Grønlandske Handel i 1776. Da Danmark i 1921 udstrakte sin overhøjhed til at gælde hele Grønland, kom stationen til at ligge inden for det danske koloniområde. Dermed opstod spændinger mellem Knud Rasmussens private og Danmarks statslige interesser, der først løstes endeligt med statens overtagelse af handelsstationen i 1937. På grundlag af utrykt kildemateriale i Knud Rasmussens privatarkiv på Hundested bibliotek og i Grønlands Styrelses arkiv i Rigsarkivet fortæller stud.mag. Gert Müntzberg og stud.mag. Peter Simonsen her for første gang mere detaljeret historien om Knud Rasmussens private handelsstation i Thule, der samtidig er historien om koloniseringen af et naturfolk. Ikke mindst gennem deres analyse af handelsstationens problematiske økonomi bidrager de til en afglorificering af Knud Rasmussens myteomspundne skikkelse.

Forhistorie og tilløb

På den såkaldte »Litterære Grønlandsekspedition« 1902-04 kom polarforskerne L. Mylius Erichsen og Knud Rasmussen i nær kontakt med polareskimoerne, da de opholdt sig næsten et år i Kap York-distriktet i Nordvestgrønland.¹

Polareskimoerne levede som nomader i små grupper på en til fire familier, der fortrinsvis drev jagt ved hjælp af hundeslæder. Et opbrud i de traditionelle fangstmetoder blandt nogle fangere var sket efter 1891, hvor den amerikanske polarforsker Robert Peary første gang overvintrede i distriktet. Som betaling for de traditionelle eskimoiske redskaber, han opkøbte for amerikanske museer, og for deltagelse på hans ekspeditioner

1. Det lange ophold skyldtes maleren Harald Moltkes alvorlige sygdom. Den oprindelige plan lød på 5-6 uger i Kap York. Dette fremgår af Mylius Erichsens foredrag ved det private møde i Bethesda den 3. maj 1905. Foredraget blev trykt i *Kristeligt Dagblad* og siden udsendt som særtryk: L. Mylius Erichsen: *Kap York*, København 1905, s. 13-14.

brugte han moderne amerikanske redskaber.² Fangerne fik på denne måde øjnene op for riflens ekstreme effektivitet i forhold til den traditionelle harpun. En lignende udvikling fandt sted med hensyn til hundeslæderne, der før var lavet af indsamlet drivtømmer og ben fra fangstdyrene, surret sammen af skindremme, men som i løbet af 1890'erne blev udskiftet til fordel for slæder af amerikanske træsorter. I løbet af en kort årrække blev polareskimoernes eksistens delvist baseret på importerede produkter, ikke mindst vedvarende forsyninger med riffelammunition, hvor de før havde været selvforsynende.

Mylius Erichsen og Knud Rasmussen forstod, at en konstant forsyning til området var strengt nødvendig.³ Det var baggrunden for, at de påtog sig at arbejde for et officielt dansk initiativ over for polareskimoerne. Danmark måtte efter deres opfattelse tage initiativ til at anlægge en handels- og missionsstation i Kap York-distriktet, som en konsekvens af polareskimoernes trængsler.⁴

Nordvestgrønland nord for Upernaviks kolonidistrikt var på dette tidspunkt folkeretsligt at betragte som ingenmandsland. Det stod enhver suveræn stat frit for at tage landet i besiddelse, så længe andre stater ikke gjorde krav på området. En udstrækning af den danske overhøjhed til også at omfatte Nordvestgrønland ville derfor, ifølge det danske udenrigsministerium, være mulig både folkeretsligt og udenrigspolitisk. Men hvis der også blev tale om en udstrækning af det danske handelsmonopol, mente Udenrigsministeriet dog, at det ville give problemer.⁵ Skotske hvalfangere og amerikanske ekspeditioner (primært Peary) havde længe drevet en tuskhandel med polareskimoerne, der ikke ville kunne accepteres af den danske stat, hvis man udstrakte det meget restriktive handelsmonopol gældende i Vestgrønland til Kap York-distriktet. Man måtte derfor regne med, at en sådan politik ville give anledning til protester fra lande som England og USA, der havde handelsinteresser i området.

Direktoratet for Grønlands styrelse, der sorterede under Indenrigsmini-

2. Knud Rasmussen i *Meddelelser om Grønland*, bd. 60, 1921, s. 550; Daniel Bruun i *Atlanten*, nr. 4, 1915-1917, s. 600.

3. Mylius Erichsen 1905, s. 44.

4. Tanken lå formentlig bag en henvendelse fra Mylius Erichsen til Indenrigsministeriet af 4/1 1905, hvori han angiveligt ligeledes ønskede, at staten skulle tage affære. Vi har dog ikke kunnet finde Mylius Erichsens skrivelse, kun Direktoratets reaktion på den. Rigsarkivet, Indenrigsministeriet, Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 1, J.nr. 228/1904: Skrivelse fra Direktoratet til Indenrigsministeriet 17/2 1905.

5. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 1, J.nr. 228/1904: Skrivelse fra Udenrigsministeriet til Indenrigsministeriet 21/3 1905.

På dette billede af deltagere i den »Litterære Grønlandsekspedition« fra Julianehåb til Thule 1902-04 ses fra venstre Knud Rasmussen, ekspeditionens leder L. Mylius Erichsen, en grøn­lænder ved navn Osakrak og Knuds barndomskammerat, kateketen Jørgen Brønlund. To andre deltagere i ekspeditionen, lægen Alfred Bertelsen og maleren Harald Moltke, er ikke med på billedet. (Fotografi af ukendt fotograf, 1904. Copyright © ARKTISK INSTITUT, Danmark).

steriet, var ligeledes betænkelig. Allerede i efteråret 1904 havde Direktoratet udbedt sig en udtalelse fra kolonibestyrer H. Kraul i Upernavik, den nordligste danske koloni på vestkysten.⁶ Han kunne ikke anbefale at etablere en handelsstation ved Kap York. Den ville efter hans mening give underskud, og man ville på grund af de vanskelige besejlingsforhold ikke kunne garantere, at et handelsskib kom frem hvert år. I stedet burde man, efter hans opfattelse, opfordre polareskimoerne til at slå sig ned i Upernaviks nordlige distrikt, hvad der ville være både billigere og nemmere for staten.⁷ Direktoratet lagde sig på dette tidspunkt tæt op ad Krauls tanker, om end man udtalte »nogen betænkelighed« ved at flytte polareskimoerne.⁸

Oprettelsen af missionsstationen Nordstjernen

For at berette om den litterære Grønlandsekspedition og for at agitere for oprettelsen af en dansk handels- og missionsstation i Kap York-distriktet drev Mylius Erichsen, til dels sammen med Knud Rasmussen, i foråret 1905 en omfattende foredragsvirksomhed. Særlig i kirkelige kredse fandt deres beretning om polareskimoerne og deres forhold genklang, og en indsamling til polareskimoerne, som *Kristeligt Dagblad* stillede sig til rådighed for, blev søsat.

Efter at have indhentet en udtalelse fra Sjællands biskop Skat Rørdam om, hvordan han forholdt sig til planerne om en missions- og handelsstation i Kap York-distriktet, gav Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet (Kultusministeriet) i maj 1905 grønt lys for iværksættelsen af planerne om en missionsstation.⁹ I sommeren 1905 sejlede Den Kongelige Grønlandske Handels skib »Fox« derfor til Kap York for at inspicere forholdene. Med på skibet var en præsteviet medhjælper, Knud Balle, der

6. H. Kraul skrev dog to skrivelser, den første 26/9 1904 og den næste 18/1 1905. Begge i Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 1, J.nr. 228/1904.

7. Skrivelser fra H. Kraul til Direktoratet 26/9 1904 og 18/1 1905. Begge i Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 1, J.nr. 228/1904.

8. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 1, J.nr. 228/1904: Skrivelse fra Direktoratet til Indenrigsministeriet 17/2 1905.

9. Skat Rørdams svar havde indeholdt en utvetydig anbefaling af projektet, idet biskoppen mente, at den danske stat simpelthen havde en moralsk forpligtelse til at forsyne polareskimoerne »... i Kraft af sin Højhed over hele det øvrige Grønland...«. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 1, J.nr. 56/1913: Skrivelse fra Skat Rørdam til Kultusministeriet 11/5 1905.

af Kultusministeriet havde fået til opgave at undersøge mulighederne for at anlægge en missions- og handelsstation.¹⁰ Under sit meget korte ophold fik Balle imidlertid det indtryk, at polareskimoerne ikke var særlig begejstrede for udsigten til et dansk engagement i distriktet. Ved uddelingen af gavepakkerne, stammende fra forårets indsamling, havde der heller ikke været den forventede jubel og glæde. Flere af de skibsrejsende mente samstemmende med Balle, at polareskimoerne snarere virkede sløve.

Kultusministeriets interesse for sagen kølnedes derefter, men planerne førtes videre af private organisationer, og Skat Rørdam rettede med mellemrum henvendelse til ministeriet for at få dets støtte.¹¹ Der skulle imidlertid gå fire år, før missionsstationen blev etableret. I den mellemliggende periode havde staten trukket sig ud af projektet økonomisk, og det blev i stedet virkeliggjort af to private kirkelige organisationer, »Udvalget for den Grønlandske Kirkesag« og »Dansk Missionsselskab«. Det skete delvist med midler indsamlet i Grønland.

I sommeren 1909 ankom »Hans Egede« fra København med materialer til et hus og tre års forbrug af proviant og varer. Med ombord var også to missionærer med familie, der blev udstationeret til at forestå missionsvirksomheden i Kap York.¹² Den missionsstation, der nu blev oprettet, var 100% privat. Indenrigsministeriet havde bøjet sig så langt, at det havde tilladt missionen at leje et af Den Kongelige Grønlandske Handels skibe til fragten – men havde samtidig taget det forbehold, at ministeriet ikke dermed tog ansvaret for en fremtidig besejling og andre forhold ved opretholdelsen af missionsstationen, som lå »... udenfor de opgaver der henhøre under indenrigsministeriets forretningsområde...«.¹³ Udenrigsministeriet – hvis accept på grund af spørgsmålet om overhøjhedsretten var overordentlig vigtig – havde 11. maj 1909 givet sit samtykke til missions-

10. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 1, J.nr. 56/1913: Indberetning fra Knud Balle til Kultusministeriet 15/8 1905.

11. Det skete første gang i december 1906. Baggrunden var, at man den 19. juni 1906 i Egedesminde havde afholdt Nordgrønlands første præstekonvent, hvor sagen om Kap York-missionen blev debatteret. Her var indstillingen helt klar. Det gjaldt om så hurtigt som muligt at få etableret en mission, uanset om problemet med monopolet ville betyde, at der ikke blev oprettet en handelsstation på stedet. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 1, J.nr. 56/1913: Trykt referat fra »Nordgrønlands første Præstekonvent«, Egedesminde 19/6 1906; Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 1, J.nr. 56/1913: Brev fra Skat Rørdam til Kultusministeriet 18/12 1906.

12. *Meddelelser om den Grønlandske Kirkesag*, nr. 13, 1909, s. 1-3: »Kap York«.

13. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 1, J.nr. 56/1913: Skrivelse fra Indenrigsministeriet til Kultusministeriet 22/4 1909. Signeret af indenrigsminister Klaus Berntsen.

stationens oprettelse. På Kultusministeriets foranledning ville man desuden underrette regeringerne i England og USA herom.¹⁴

Oprettelsen af handelsstationen Thule

Den praktiske oprettelse af missionsstationen i Kap York var blevet forestået af kaptajn Schoubye og Knud Rasmussen, der som den eneste kendte polareskimoerne og deres forhold indgående. I et foredrag året efter beskrev Knud Rasmussen oprettelsen som overordentlig vellykket; i maleriske vendinger skildrede han polareskimoernes begejstring for, at den hvide mand endelig kom og bosatte sig hos dem.¹⁵ Blivende dansk bosættelse iblandt polareskimoerne var nu en realitet, men der var ikke oprettet en rigtig handel, idet kirken ikke var interesseret i at drive en sådan. Polareskimoerne manglede stadig beskyttelse mod udbytende tuskhandel og garanti for forsyningen med de varer og redskaber, de behøvede.

Knud Rasmussen begyndte derfor i 1910 for alvor at arbejde for oprettelsen af en dansk handelsstation i Kap York. Den 9. februar 1910 henvendte han sig til indenrigsminister P. Munch.¹⁶ Han opfordrede på det kraftigste til en udvidelse af det danske monopoldistrikt til også at omfatte resten af Grønland, uden hensyn til andre staters interesser i området. Vel vidende, at et sådant skridt var usandsynligt, foreslog han, at man, hvis dette var umuligt, kunne oprette en *privat* dansk handelsstation. Knud Rasmussen var blevet foruroliget over, at den norske kaptajn Otto Sverdrup havde planer om at oprette en handels- og fangststation ved Kap York i 1910 eller 1911.¹⁷

Skrivelsen førte til et uofficielt møde i Rigsdagen, hvor Munch erklærede, at staten ikke så sig i stand til at tage spørgsmålet officielt

14. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 1, J.nr. 56/1913: Skrivelse fra Udenrigsministeriet til Kultusministeriet 11/5 1909.

15. *Meddelelser om den Grønlandske Kirkesag*, nr. 16, 1910: Foredrag i Grundtvigs hus af Knud Rasmussen. Der blev i øvrigt aldrig i *Meddelelser om den Grønlandske Kirkesag* fra nogen side udtrykt beklagelse over, at staten ikke hjalp til, derimod appellerede man så meget desto mere til private om at hjælpe den sidste mission i Grønland.

16. Hundested Kommunebibliotek, Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 2 læg 16: Knud Rasmussen til P. Munch 9/2 1910.

17. Sverdrup havde tidligere gjort et forsøg, der dog havde lidt under, at investorerne havde trukket sig ud, ifølge Knud Rasmussen efter pres fra den danske stat. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 2 læg 17: Knud Rasmussen til Nyeboe om oprettelsen 9/4 1921.

op.¹⁸ Knud Rasmussen blev dog opfordret til at komme med en skriftlig redegørelse. Den forelå den 11. februar 1910. Hvor den første skrivelse især havde handlet om Danmarks interesser i Grønland, kom denne gang polareskimoernes afhængighed af og påståede kærlighed til Danmark i højsædet. I skrivelsen fremlagde Knud Rasmussen en mere detaljeret plan for oprettelsen af en handelsstation til en anslået pris af 50.000 kr. med beregninger af ind- og udhandlingsgrundlaget. Stationen skulle være pligtig til at rapportere løbende til staten, som i øvrigt kunne købe den til bogført værdi på et hvilket som helst tidspunkt. Knud Rasmussen nævnte *ikke* sig selv som eventuel initiativtager til stationen i denne skrivelse.¹⁹

Da staten fortsat ikke foretog sig noget i sagen, besluttede Knud Rasmussen sig til selv at stå i spidsen for foretagendet. I en skrivelse til indenrigsministeren af 2. marts 1910 blev staten gjort bekendt med dette, og to hovedformål med oprettelsen blev formuleret: 1) at oprette en for eskimoernes fremtid betryggende handelsstation, og 2) at bevare Nordgrønland for Danmark. Nærmere retningslinier for stationens drift m.m. blev ikke givet, bortset fra at det var tanken, at en vis procentdel af et eventuelt overskud skulle deponeres i en fond til understøttelse af gamle og syge. Knud Rasmussen bad i øvrigt om en statslig sympatierklæring, der skulle bekræfte, at staten gerne så en station oprettet med de nævnte formål.²⁰

Ingenør M. Ib Nyeboe fik nu formidlet, at fem investorer – grosserer Holger Petersen, admiral Andreas Richelieu, etatsråd H.N. Andersen, grosserer Christian Hasselbalch og direktør for Landmandsbanken Emil Glückstadt – hver stillede 10.000 kr. til rådighed for Knud Rasmussens plan. De forlangte 4% i afkast p.a. af deres indskud ved et eventuelt overskud.²¹ De 50.000 kr. var imidlertid betinget af, at sympatierklæringen fra staten kunne tilvejebringes. Derfor sendte Knud Rasmussen i marts 1910 en detaljeret plan for stationen til Indenrigsministeriet. Da investorerne krævede erklæringen fra Indenrigsministeriet, før de ville have deres navne frem, mens ministeriet omvendt ønskede klarhed over, hvem investorerne var, før man ville fremkomme med erklæringen, nåede man ingen vegne. Efter i alt

18. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 3 læg 5: Knud Rasmussen til Nyeboe om oprettelsen, marts 1916.

19. *Thule*, Udgivet af De grønlandske Posthistorikere, København 1988, bilag 3: Knud Rasmussen til P. Munch 11/2 1910.

20. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 2 læg 16: Knud Rasmussen til P. Munch 2/3 1910.

21. Navnene på de fem investorer er oplyst i Sundbos skrivelse til Statsministeriet 24/3 1936. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934.

otte skrivelser fra Knud Rasmussen meddelte han, at forhandlingerne var nyttesløse, og han betragtede dem derfor som afsluttede.²²

I en af skrivelserne fra Knud Rasmussen var der to punkter, som er interessante at nævne, fordi de aldrig siden blev fulgt. De viser en mere idealistisk indstillet Knud Rasmussen, end de faktiske begivenheder senere skulle afsløre. For det første skulle *hele* overskuddet – og altså ikke kun en vis procentdel – fra handelsstationen, når først den oprindelige investering var betalt tilbage, lægges i en fond til Kap York. Således ville ingen komme til at tjene penge på stationen. For det andet blev det nævnt, at staten skulle kunne overtage handelsstationen til den bogførte værdi, så snart den måtte ønske det.²³

Da Indenrigsministeriet ikke ville fremkomme med den ønskede sympatierklæring, trak investorerne sig ud af projektet, og Knud Rasmussen stod atter på bar bund. Støttet af Nyeboe fortsatte han dog arbejdet for at finde nye investorer. Anstrengelserne endte med, at hans kone Dagmar Rasmussen og en velhavende ingeniør ved navn Adam Biering hver skød 20.000 kr. i projektet. Dermed var det økonomiske fundament sikret.

Med Nyeboe som formand oprettedes en komité til varetagelse af stationens økonomiske interesser i Danmark. Komitéen havde fra starten M. Ib Nyeboe, grosser Christian Erichsen og lektor Chr. Rasmussen (Knud Rasmussens far) som medlemmer. Knud Rasmussen skulle stå for den daglige drift af handelsstationen, men blev på visse punkter underlagt komitéen. Han optrådte *ikke* som ejer af stationen, men oppebar løn fra den.²⁴ Som handelsbestyrer og daglig leder i Knud Rasmussens fravær blev Peter Freuchen ansat ved i juli 1910 at underskrive en tiårig kontrakt med Knud Rasmussen. Freuchen skulle være permanent bosat i Thule og i øvrigt deltage i eventuelle ekspeditioner.²⁵

22. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 2 læg 16: Knud Rasmussen til Indenrigsministeriet, marts 1910.

23. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 3 læg 16: Knud Rasmussen til Indenrigsministeriet, marts 1910. Knud Rasmussen gjorde i en senere fremstilling, skrevet i 1916, denne udtalelse betinget af sympatierklæringen, men sådan var det *ikke* fremført i den oprindelige skrivelse. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 3 læg 5: Knud Rasmussen til Nyeboe ang. oprettelsen, marts 1916.

24. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 6 læg 6: Forudsætninger og Vedtagelser ang. Oprettelsen af Kap York, 1910. Der er tale om en gennemslagskopi uden dato, stempel, underskrift m.m., og den er derfor en meget usikker kilde, der må benyttes med stort forbehold. Den er medtaget, fordi den – desværre – er den eneste kilde vi har, der direkte beskæftiger sig med komitéens rolle.

25. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 2 læg 21: Overenskomst mellem Knud Rasmussen og Peter Freuchen, juli 1910.

Peter Freuchen og Knud Rasmussen poserer i de karakteristiske bjørneskinsbukser. (Fotografi af Alfred Bertelsen, 1913. Copyright © ARKTISK INSTITUT, Danmark).

Følgende tre hovedpunkter blev stationens endelige formålsparagrafer: 1) at redde Nordgrønland for Danmark; 2) at udruste og danne basis såvel geografisk som økonomisk for videnskabelige ekspeditioner til forskning i eskimokulturen; og 3) at give polareskimoerne adgang til de varer, de var afhængige af, og at hjemføre og afhænde landets produkter.²⁶ Som det fremgår, var det nu ikke længere bekymringen for polareskimoernes fremtid, der var øverst på dagsordenen. Det udelukker dog ikke, at dette alligevel i sidste instans nok var Knud Rasmussens personlige motivation for oprettelsen.

Den 17. juli 1910 afsejlede »Motor« fra København med kurs mod Kap York. Med ombord var Knud Rasmussen og Peter Freuchen. Handelsstationens hus blev, på trods af de oprindelige planer om at holde en vis afstand mellem de to stationer for at mindske risikoen for befolkningsskoncentration, placeret op ad missionshuset i august 1910. Årsagen var et mindre havari med skibet, men hverken Knud Rasmussen eller Freuchen kritiserede placeringen, snarere tværtimod. North Star Bay, hvor begge stationer nu lå, var den bedste havn i distriktet.²⁷ Fem års arbejde for en handelsstation materialiserede sig endelig i Kap York-distriktet.

Handelsstationens økonomi i det første tiår

Rygraden i handelsstationens økonomi var de ræveskind, som de enkelte fangere solgte til stationen, oftest ved byttehandel med importerede varer.²⁸ Indhandlingsprisen på skindene blev fastsat til omtrent samme niveau som de priser, Grønlands Styrelse opererede med i resten af Grønland. Efter hjemsendelsen til Danmark solgtes skindene til buntmagere. Stationens indtjening på skindene var derfor lig med differencen mellem indhandlingsprisen i Kap York og salgsprisen på auktion i Danmark, minus fragten fra Grønland. Netop fragten til og fra Kap York var et sårbart

26. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934.

27. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 3 læg 16: Knud Rasmussens og Peter Freuchens rapport til komitéen 30/8 1910.

28. Vi ved, at der i 1910 blev indført de såkaldte »Thule-mønter«, men så vidt vi har kunnet tyde de få kassebøger, vi har fundet, har disse kun været udbetalt som den difference, der kunne opstå ved en byttehandel.

punkt, der kunne påvirke de enkelte års resultat dramatisk. Hvis det et enkelt år ikke lykkedes at få et skib igennem enten direkte til handelsstationen eller til Tassiusak, som var det nordligste udsted i Upernavik-distriktet med udstedsbestyrer, og som Peter Freuchen eller Knud Rasmussen kørte post til mindst en gang om året, kom der ikke skind til Danmark. Og uden skindsalg ville der i praksis ikke være indtægter det pågældende år.

I 1920 udarbejdede »Centralanstalten for Revision og Driftsorganisation« et regnskab for de første ti års drift af handelsstationen Thule.²⁹ Regnskabet viste et underskud på ikke mindre end 117.246,89 kr. ved udgangen af 1919. Inden man betegner stationen som en solid underskudsforretning, må man dog se lidt nærmere på tallene for de enkelte år.

Af de første ti års drift gav seks år underskud og de resterende fire år overskud. Det er værd at bemærke, at det dårlige resultat i fire af de seks underskudsgivende år (1913, 1916, 1917 og 1919) skyldtes et totalt fravær af indtægter fra skindsalg. Ikke mindst året 1919 havde stor betydning for det samlede resultat af tiårets drift. Status ved udgangen af 1918 var et samlet overskud på næsten 6.000 kr., og det store underskud ved udgangen af 1919 fremkom, fordi der ikke var nogen indtægter fra skindsalg i dette år. Til dækning af dette underskud lå der imidlertid i København skind indhandlet i 1919, som ikke var blevet solgt endnu. Totalt løb stationen derfor rundt uden det store over- eller underskud i denne tiårsperiode.

Dette er så meget mere bemærkelsesværdigt, som der var hentet store beløb ud af handelsstationen, der ikke direkte havde noget med dennes drift at gøre. Det fremgår, når man ser nærmere på udgiftssiden i regnskabet.

Knud Rasmussens og Peter Freuchens løn udgjorde på de ti år næsten 100.000 kr., nærmere bestemt 95.850 kr., hvoraf Knud Rasmussens andel var to tredjedele.

Til ekspeditioner var der blevet brugt i alt godt 52.000 kr. Denne post vedrørte ikke stationens handel som sådan, men kunne dog siges at falde ind under handelsstationens formålparagraf.

Det gælder derimod ikke en anden udgiftspost. I 1914 var Adam Bie-

29. Dette afsnit er skrevet på baggrund af Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 6 læg 6: »Sammenlignende oversigt over Handelsstationen »Thules« Aarregnskaber fra 1/4-1910 til 31/12-1919«, udarbejdet af »Centralanstalten for Revision og Driftsorganisation«.

ring, den ene af de to oprindelige investorer, død. Der rejstes fra hans boside krav om tilbagebetaling af hans indskud på 20.000 kr., hvilket skete, selv om det ikke kan ses direkte af regnskabet.³⁰ I den forbindelse skal det nævnes, at mens Dagmar Rasmussen havde modtaget renter af sin indskudte kapital, så havde Biering nægtet at modtage dem, fordi han ikke havde skudt penge i stationen i forretningsmæssigt øjemed.³¹

Hverken i regnskabet eller i bemærkningerne til det findes en selvstændig post med udgifter til civilisatorisk arbejde blandt polareskimoerne. Regnskabet er dog så overordnet, at der under en enkelt af posterne kan gemme sig beløb overført til sociale/sundhedsmæssige formål. Af noget betydende omfang kan disse udgifter dog næppe have været.

1921-bekendtgørelsen

I forbindelse med traktaten om salget af Dansk Vestindien i 1916 havde USA's regering erklæret, at den ikke ville have noget at indvende mod en udstrækning af Danmarks politiske og økonomiske interesser til at omfatte hele Grønland.³² Det faldt derfor naturligt i forlængelse af 1. Verdenskrigs afslutning at prøve at opnå de andre interesserede magters godkendelse af Danmarks højhedsret over hele Grønland. Ligesom Norge gjorde det med spørgsmålet om suveræniteten over Spitsbergen (Svalbard), forsøgte den danske regering at få forhandlet en aftale på plads vedrørende Grønland på fredskonferencen i Paris. Det lykkedes imidlertid ikke regeringen at få gjort Grønland til genstand for forhandling. Resultatet blev derfor, at Norge i 1920 fik en aftale om Spitsbergen, der var anerkendt og tiltrådt af alle interesserede nationer, herunder Danmark, mens Danmark måtte løse Grønlandsspørgsmålet ved direkte henvendelser til de enkelte landes regeringer.

I løbet af 1920 havde Danmark fået klare tilkendegivelser fra Frankrig, Italien, Japan og England om, at de ville anerkende dansk overhøjhed

30. Det fremgår derimod af de vejledende bemærkninger, som »Centralanstalten for Revision og Driftsorganisation« sendte med regnskabet til Nyeboe. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 18 læg 14.

31. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 8 læg 19: Udkast til brev fra Nyeboe til Brorson 7/7 1914.

32. Se *Danmarks Traktater efter 1814*, bd. 7, København 1951, s. 596. Erklæringen kom 4/8 1916.

over hele Grønland.³³ Tilbage stod at konsultere Sverige og Norge, hvilket skete i januar 1921. Sverige reagerede hurtigt med en positiv tilbagemelding, men nordmændene tøvede. Tiden var kostbar for regeringen, da 200-årsdagen for Hans Egedes landing skulle fejres den 12. maj 1921 med bl.a. påberåbelsen af dansk overhøjhed over hele Grønland. Udenrigsministeriet telegraferede derfor den 10. maj til den norske udenrigsminister med meddelelse om, at den danske regering anså udenrigsminister Ihlen's mundtlige erklæring fra juli 1919 som bindende. Ihlen havde den 22. juli 1919 tilkendegivet, at Norge anerkendte Danmarks ret til at udvide sine politiske og økonomiske interesser til hele Grønland.³⁴ Samme dag (10. maj 1921) udstedte Indenrigsministeriet så »Bekendtgørelse om Oprettelse af Handels-, Missions- og Fangststationer i Grønland«. Bekendtgørelsen ændrede på afgørende vis Nordgrønlands og de ubeboede egne af Østgrønlands folkeretslige status, idet »... hele Landet herefter er inddraget under de danske Kolonier og Stationer og den danske Styrelse af Grønland«.³⁵

Bekendtgørelsens formelle betydning for Thulestationens stilling i forhold til den danske stat var den, at det distrikt, stationen lå i, nu kom under den danske stats administration, repræsenteret ved Grønlands Styrelse. Man kunne forvente et pres fra Styrelsens side for, at staten skulle overtage stationen, fordi den som den eneste handelsstation i Grønland var privat drevet. I praksis blev den umiddelbare betydning af 1921-bekendtgørelsen – måske af respekt for Knud Rasmussen og hans arbejde – dog minimal. Staten havde udstrakt sin højhedsret til Kap York-distriktet, men handelsstationen i Thule fortsatte sin eksistens som 100% privat uden nogen indblanding fra Styrelsens side.

I forbindelse med overvejelserne angående en eventuel statsovertagelse blev Thulestationens juridiske stilling pludselig interessant. Knud Rasmussen mente selv, at Kap York-distriktet var et decideret ingenmandsland, før handelsstationen blev anlagt.³⁶ Man kunne da argumentere for, at distriktet efter handelsstationens oprettelse tilhørte denne. Syns-

33. Ida Blom: *Kampen om Erik Raudes Land*, Oslo 1973, s. 18. England forbeholdt sig dog ret til at blive konsulteret, hvis Danmark ønskede at sælge Grønland. Hvorvidt Canada accepterede det danske ønske om højhedsretten, har vi ikke fundet materiale, der kunne belyse. Men Canada gjorde, så vidt vi ved, ikke officielle ophævelser over 1921-bekendtgørelsen.

34. Blom 1973, s. 17-18.

35. *Love og Anordninger*, 1921, bd. A, s. 767.

36. Det fremgår tydeligt af indledningen til hans beskrivelse af distriktet i *Meddelelser om Grønland*, bd. 60, 1921, s. 517.

punktet er dog, ifølge Jens Brøsted, uforeneligt med dansk folkeretstradition.³⁷ Beboede landområder kan ikke betragtes som ingenmandsland, uanset om befolkningen er nok så »primitiv«. Og Knud Rasmussen kunne følgelig heller ikke have nogen ejendomsret til området som sådan, kun retten til at eje og drive en handelsstation, der udvekslede varer med polareskimoerne i distriktet. Uenigheden på dette punkt skulle få betydning i forbindelse med forhandlingerne mellem staten og Knud Rasmussens bo i midten af 1930'erne.

Den økonomiske udvikling i første halvdel af 1920'erne

Fra 1921 øgedes Thulestationens indtægter i voldsom grad. Underskuddet på 117.246 kr. i 1920 var i 1924 vendt til et nettooverskud på 245.276 kr.³⁸ Men udviklingen i stationens økonomi var reelt større, end de to tal umiddelbart er udtryk for. På de fem år løb de samlede indtægter op i 1.587.225 kr. Problemet var blot, at udgifterne var fulgt med og beløb sig til 1.224.701 kr. Flere faktorer spillede ind her:

1) I 1920 købte Knud Rasmussen og Nyeboe sammen skibet »Søkongen« i Nakskov til ca. 212.000 kr., og fra 1920-24 udgjorde posten »Søkongens drift« i alt 235.452 kr. Hvor stor en del af beløbet der gik til afskrivning, vedligeholdelse og fragt, er ikke angivet i regnskaberne, men i en skrivelse til højesteretssagfører Martensen-Larsen af 21. december 1923 fortalte Nyeboe, at der foreløbigt var afdraget 114.500 kr., altså godt og vel halvdelen af købsprisen.³⁹

2) En ikke nærmere forklaret post kaldet »Administration« virker besynderlig. Ved en nærlæsning af to skrivelser fra »Centralanstalten for Revision og Driftsorganisation« viser det sig, at posten andetsteds kaldes »Leje af Søkongen« og blev udbetalt til Nyeboe personligt. Når stationen i forvejen afholdt de med »Søkongen« forbundne udgifter, tyder alt på, at der er tale om udgifter, stationen havde til Nyeboes private økonomiske krise.⁴⁰ Han havde omkring 1910 investeret store summer i en for-

37. Jens Brøsted: »Da staten kom til Thule«, *Forskning i Grønland*, nr. 2, 1988, s. 2-5.

38. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 6 læg 6. Alle beløb i afsnittet om regnskaberne hviler på to skrivelser fra »Centralanstalten for Revision og Driftsorganisation« til Nyboe 3/12 1925.

39. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 23 læg 33: Nyeboe til Martensen-Larsen 21/12 1923.

40. Da der ikke foreligger et mere detaljeret regnskab end dette, skal det understreges, at dette er vores opfattelse af, hvad posten »Administration« dækker, baseret på en samlet tolkning af regnskabet og andre skrevne kilder, som vil blive inddraget senere.

retning i Rusland, og da revolutionen brød ud i 1917, var han ligesom mange andre danskere brændt inde med enorme investeringer. Ifølge hans egne opgørelser i 1926 endte han ene mand med et tab på 748.000 kr. i Rusland.⁴¹ Ydermere kom Nyeboe økonomisk i klemme i forbindelse med Landmandsbankens krak. Han havde vrøvl med sine kreditorer og var nødsaget til at finde midler andetsteds. Det gjorde han i Thulestationen.

Alene posten »Administration« beløb sig på de fem år til 235.679 kr.⁴² Hertil kom 25.794 kr. fra de 2-4%, han fik af skindsalgsindtægterne, samt 50% af det overskud, der var oparbejdet i 1924, dvs. 122.638 kr. I alt brugte Nyeboe 384.111 kr. i løbet af kun fem år. Det tyder i høj grad på misbrug af hans stilling, og »Centralanstalten for Revision og Driftsorganisation«, der som revisionsfirma nødtigt ville hænges op på noget, tog da også forbehold netop på dette punkt: »... Da der ikke foreligger noget skriftligt om, hvilke Godtgørelser eller Andele, der tilkommer Herr Nyeboe, gøres opmærksom paa, at Udgifterne i Femaaret indeholder følgende Poster, der er godskrevet Herr Nyeboe...«.⁴³ Dette kraftige forbehold samt en beklagelse tidligere i brevet over manglende styr på, hvad posterne gik til, vidner om, at »Centralanstalten for Revision og Driftsorganisation« bestemt ikke var stolte af revisionen og blot sammenfattede tallene som ønsket af Nyeboe.⁴⁴

3) Den 2., 4. og især den 5. Thuleekspedition betød væsentligt højere udgifter til kulturelle arbejder end hidtil. I løbet af de fem år 1920-24 beløb udgifterne til dette formål sig til 308.723 kr., hvor ekspeditionerne i de første ti år kun havde krævet 52.000 kr. tilsammen. Thulestationens formålparagraf nr. 2 blev nu for alvor udnyttet. Især den 5. Thuleekspedition blev kolossalt dyr: Så sent som i 1934 var den endnu ikke færdigbetalt, og den havde da allerede stået stationen i ca. 620.000 kr.⁴⁵

I vurderingen af, hvorvidt det var rimeligt, at der blev trukket så mange

41. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 26 læg 15: Nyeboe til Knud Rasmussen 16/11 1926.

42. Ingen korrespondance tyder på, at Knud Rasmussen fik del i disse penge. Alle midler, der tilkom ham personligt, på nær hans årsløn på 12.000 kr., gik så vidt vi ved til den 5. Thuleekspedition. Se Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 14 læg 37: Brev fra Knud Rasmussen til Nyeboe 11/11 1925.

43. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 6 læg 6. Alle beløb i afsnittet om regnskaberne hviler på to skrivelser fra »Centralanstalten for Revision og Driftsorganisation« til Nyboe 3/12 1925.

44. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 6 læg 6.

45. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934.

penge ud af Kap York-stationen i disse år, er det vigtigt at huske på, at de nærmest astronomiske beløb stammede fra en befolkning på kun ca. 250 mennesker.⁴⁶ Maksimalt har der nok været ca. 60 aktive fangere i Kap York i årene 1920-24, og de alene betalte altså Knud Rasmussens private ambitioner som forsker og eventyrer.⁴⁷

Ud over beløbet på 308.723 kr. til ekspeditioner fik Knud Rasmussen 122.638 kr., som var hans del af overskuddet i 1924. Hertil kom Nyeboes »ekspedition« – Knud Rasmussens ordvalg om Nyeboes forretninger – på i alt 384.111 kr. Alt i alt brugte Knud Rasmussen og Nyeboe således ikke mindre end 815.472 kr. af Thulestationens overskud, en enorm sum penge, der ikke havde nogen form for velfærdsmæssig nytte for dem, der betalte gildet: polareskimoerne.

En af Knud Rasmussens erklærede målsætninger bag oprettelsen af handelsstationen i 1910 havde været at forhindre den udbytning af polareskimoerne, der fandt sted ved tuskhandelen med ekspeditioner og hvalfangere. Som de økonomiske forhold udviklede sig i starten af 1920'erne, er det vanskeligt at konkludere andet end, at Knud Rasmussen og Nyeboe selv gjorde sig skyldige i udbytning. Den sættes i relief af, at der rent udviklingsmæssigt ingenting skete i Kap York i de fire år (1921-24), hvor Knud Rasmussen var væk på den 5. Thuleekspedition, på trods af, at midlerne for første gang i stationens historie virkelig var til stede.

Overdragelsesforhandlingerne 1925-26

Med 1921-bekendtgørelsen var Nordgrønlands folkeretslige status endegyldigt ændret. Danmark havde fra alle vigtige statsmagter undtagen Norge opnået anerkendelse af suveræniteten over hele Grønland. Som følge af 1921-bekendtgørelsen mente Nyeboe den 21. december 1923, at en statslig overtagelse af Kap York-stationen var så tæt på, at et forhandlingsgrundlag

46. I 1923 var der 251 polareskimoer i distriktet. Rolf Gilberg: »The Polar Eskimo Population, Thule District, North Greenland«, *Meddelelser om Grønland*, bd. 203, nr. 3, 1976.

47. Der eksisterer ikke talmateriale, der kan belyse, hvor mange fangere der rent faktisk var i Kap York-distriktet på dette tidspunkt. Vores skøn er foretaget på baggrund af talmateriale for resten af Grønland, justeret for de særlige forhold i Kap York (ingen polareskimoer i europæiske erhverv og en påfaldende overvægt af mænd i befolkningssammensætningen). Axel Kjær Sørensen: *Danmark-Grønland i det 20. århundrede. En historisk oversigt*, Viborg 1983, s. 39-40 tabel 4-5.

måtte fremskaffes. Derfor anmodede han højesteretssagfører Martensen-Larsen om at hjælpe med at udrede handelsstationens stilling. Der var endnu ikke kommet nogen henvendelse fra staten, men Nyeboe kunne ikke blive klog på direktøren for Grønlands Styrelse, Jens Daugaard-Jensen. Knud Rasmussen havde på et møde i Den Grønlandske Kommision den 15. april 1921 givet udtryk for, at han gerne så en statslig overtagelse af stationen snarest.⁴⁸ Nyeboe mente dog ikke, at Knud Rasmussen havde taget forbehold nok i udtalelsen, og foreholdt Martensen-Larsen, at udtalelsen naturligvis var afhængig af Kap York-komitéens samtykke. I skrivelsen gør han opmærksom på, at der ikke eksisterer nogen kontrakt mellem Nyeboe og Knud Rasmussen. Nyeboe skriver ikke direkte, at han har investeret i stationen, dog gør han rede for, at han i alt har haft over 250.000 kr. ude at svømme ved udlæg og kautioner. Dét samt det store arbejde, han havde lagt i projektet, mente han gav visse rettigheder. I øvrigt forestillede han sig, at stationen, når de endelige udgifter til den 5. Thuleekspedition var betalt, ville give et årligt overskud på 100-150.000 kr.⁴⁹

Den 13. maj 1924 kom svarskrivelsen fra Martensen-Larsen.⁵⁰ Han gav et bud på stationens juridiske stilling nu, da den var underlagt dansk og grønlandsk lovgivning. Der fandtes ikke tidligere eksempler i dansk kolonihistorie, men vigtigt var det, at Knud Rasmussen og Nyeboe med stationen havde »privatkoloniseret« området og derfor måtte have visse rettigheder, der faldt under den private ejendomsret, både til området og stationen.⁵¹ Der skulle derfor ydes fuld erstatning ved en eventuel statsovertagelse. Han henviste også til en vigtig udtalelse af et i december 1920 nedsat rigsdagsudvalg til drøftelse af de grønlandske anliggender: »... Udvalget, der fuldt ud har Forstaaelsen af, hvilken overordentlig Betydning der maa tillægges dette Foretagende, som har bidraget til at forebygge udefra kommende Kolonisationsforsøg (...) ønsker at udtale sin uforbeholdne Anerkendelse over for de paagældende Privatpersoner, samt Haabet om, at der ved Statens eventuelle Overtagelse af Stationen, maa blive taget ethvert muligt Hensyn til disses berettigede Interesser...«.⁵²

48. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 19 læg 31: Udskrift af Den Grønlandske Kommisions møde 15/4 1921.

49. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 23 læg 33: Nyeboe til Martensen-Larsen 21/12 1923.

50. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 23 læg 33: Martensen-Larsen til Nyeboe 31/5 1924.

51. Jens Brøsted 1988 bestrider, at Knud Rasmussen ejede Kap York-distriktet. Det samme gjorde Grønlands Styrelse i 1935, se nedenfor s. 235.

52. *Betænkning afgivet af det i December Maaned 1920 nedsatte Udvalg til Drøftelse af de grønlandske Anliggender*, København 1921.

Som »Centralanstalten for Revision og Driftsorganisation« kunne heller ikke Martensen-Larsen hitte rede i Nyeboes økonomiske interesser i stationen, hvorfor han foreslog, at Knud Rasmussen og Nyeboe oprettede en kontrakt, der både ville forebygge splid imellem dem samt være en hjælp ved forhandlingerne med staten. Han anbefalede, at Knud Rasmussen og Nyeboe skulle anlægge en afventende forhandlingstaktik og lade staten komme til dem.⁵³

Første skridt i sagen kom, da »Folketingets Udvalg ang. Forslag til Lov om Grønlands Styrelse« den 5. februar 1925 bad indenrigsminister C. Hauge om hurtigst muligt at optage forhandlinger med Knud Rasmussen om stationen.⁵⁴ Knud Rasmussen blev den 18. februar 1925 i et længere brev »instrueret« af Nyeboe om, hvordan han skulle forholde sig i forhandlingerne. Nyeboe manede til forsigtighed og til ikke at give indrømmelser overhovedet. Knud Rasmussen skulle gøre det klart, at han gerne så en dansk kontrollør i Kap York, og hvis denne desuden var læge, tilbød stationen at afholde det halve af hans udgifter.⁵⁵

Forhandlingerne endte med en skriftlig udvikling af Knud Rasmussens standpunkt, som Hauge via Daugaard-Jensen havde udbedt sig. I skrivelsen redegjorde Knud Rasmussen kort for hele forløbet omkring oprettelsen i 1910, men havde derudover flere interessante nyheder:

1) Han og Nyeboe stod nu somigestillede ejere af handelsstationen. Det er første gang, Knud Rasmussen omtaler Nyeboes interesser i stationen således. 2) Han og Nyeboe vil *ikke* af med stationen; de indbyder end ikke staten til at købe den, hvilket kan undre, da det netop var, hvad Nyeboe i korrespondancen med Martensen-Larsen havde lagt op til. 3) Knud Rasmussen mente, at der var et sikkerhedsmæssigt problem i Kap York. Canadierne investerede meget i Ellesmeresland, og Knud Rasmussen forudså, at »Saafremt man nu ville udstrække Monopolområdet til ogsaa at gælde hele Nordgrønland er jeg overbevist om, at vi vil faa de samme Vanskeligheder med Canada, som vi nu har med Norge...«. Knud Rasmussen så sig selv bedst i stand til at skaffe overenskomster med canadierne for området. 4) Knud Rasmussen ville nu, da de høje omkostninger

53. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 23 læg 33: Martensen-Larsen til Nyeboe 31/5 1924.

54. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 2, J.nr. 419/1925: Skrivelse fra Folketingets »Udvalg ang. Forslag til Lov om Grønlands Styrelse« til indenrigsminister Hauge 15/2 1925.

55. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 24 læg 34: Nyeboe til Knud Rasmussen 18/2 1925.

ved ekspeditionerne var ovre, lægge større vægt på udviklingen af Kap York end hidtil.⁵⁶

»Nyeboes fald«

I 1924 blev overretssagfører Rudolf Sand tilknyttet som handelsstationens jurist.⁵⁷ I starten virkede samarbejdet mellem Knud Rasmussen, Nyeboe og Sand fint, men der kom snart kurrer på tråden.

Vi har tidligere omtalt Nyeboes økonomiske krise, men dermed var det ikke slut. I foråret 1925 opførte han en briketfabrik på Djursland, kom hurtigt atter i pengebeknøb og skulle derfor stadigvæk bruge penge fra Thulestationen. Til sidst blev det Knud Rasmussen for meget, og i et brev af 11. november 1925 ses det første alvorlige tegn på splid mellem de to venner. I brevet beklagede Knud Rasmussen sig for første gang over Nyeboes økonomiske administration og anmodede bl.a. om at få 225.000 kr., som han privat havde til gode hos ham. Endvidere bad han indtrængende Nyeboe om nu at stoppe det økonomiske dræn af Thulestationen. Han erklærede sig indforstået med, at de var fælles om stationen (»... Thule er vor ...«), men gjorde samtidig opmærksom på, at Nyeboes krise nu burde være slut.⁵⁸

Alle tre hovedpersoner var i Danmark i 1925 og foråret 1926. Deres forhandlinger mandede ud i en kontrakt mellem Nyeboe og Knud Rasmussen af 29. juli 1926. Den blev starten på enden for Nyeboes tilknytning til stationen såvel som til Knud Rasmussen personligt.⁵⁹ Sand var ophavsmand til kontrakten, der havde følgende vigtige elementer:

For det første blev det erklæret, at handelsstationen tilhører Knud Rasmussen og ledes af ham (§ 1). For det andet blev man enige om, at først når alle udgifter forbundet med arbejdet i Kap York samt ekspeditio-

56. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 2, J.nr. 419/1925: Skrivelse fra Knud Rasmussen til C.N. Hauge 15/4 1925. I 1926 havde »Rigsdagens Grønlandsudvalg« ligeledes Kap York på dagsordenen. Udvalget søgte at få en ordning med Knud Rasmussen om en statslig overtagelse af stationen, men han viste sig stærkt afvisende. Herefter stoppede kontakterne tilsyneladende. Folketingets Bibliotek og Arkiv, Rigsdagens Grønlandsudvalg, protokol nr. 2, møde 17/6 1926.

57. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934.

58. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 24 læg 37: Knud Rasmussen til Nyeboe 11/11 1925.

59. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 26 læg 12: Overenskomst og kontrakt mellem Knud Rasmussen og Nyeboe 13-29/7 1926.

ernes udgifter var betalt, skulle Nyeboe have del i overskuddet (§ 5). Dette skulle fordeles med en tredjedel til Thule, en tredjedel til Knud Rasmussen og en tredjedel til Nyeboe (§ 6).

Paragrafferne 1 og 5 var en klar minimering af Nyeboes stilling. Medejerskabet var væk, og overskuddet ville, efter at *alt* var betalt, aldrig blive af noget betydende omfang.

Den 16. november 1926 sendte Nyeboe et brev til Knud Rasmussen. Både Nyeboe og Knud Rasmussen havde tydeligvis gået og gemt på en masse indestængte følelser, og i det 15 sider lange brev talte Nyeboe endelig rent ud. Stationens økonomi var tilsyneladende ikke særlig god i 1926, og det var brevets sigte at få klarlagt både skylden og årsagen.⁶⁰ Grunden til, at de gyldne års indtægter var forvaltet så dårligt, var ifølge Nyeboe, at han og Knud Rasmussen begge var gået ud fra gale forudsætninger, »nemlig at jeg uden Risiko kunde tage a Konto, og at dit Budget for Ekspeditionen var rigtigt...«.⁶¹ Altså var de begge skyldige, men Nyeboe mente at have været i god tro, og Christian Erichsen havde som komitémedlem ifølge Nyeboe støttet hans dispositioner. At Knud Rasmussen måske havde hans regnskabsføring mistænkt for »...miskmask...«, var han meget fortørnet over.⁶² Også kontrakten ville han have ændret, da den på visse punkter – som han sagde – »... stiller mine Rettigheder paa Linje med dem en Husassistent har...«. Interessant er det, at Nyeboe flere steder i brevet kritiserede Knud Rasmussen for manglende engagement i Kap Yorks udvikling. Han appellerede om en større økonomisk og udviklingsmæssig indsats i distriktet, hvilket må betragtes som en erkendelse af de uindfrieede målsætninger og manglende forbedringer af især polareskimoernes sundhedsmæssige forhold. Brevet var absolut ikke et forsoningsbrev, derimod fik Nyeboe endelig luft for sine frustrationer.⁶³

Nyeboe var rangeret ud på et sidespor, og samme efterår trådte Sand ind som stationens nye administrator, angiveligt fordi Nyeboe ikke havde

60. Vi har ikke fundet revisorpåregnede regnskaber vedrørende stationen fra 1925 og fremefter.

61. Den 5. Thuleekspedition havde på dette tidspunkt kostet stationen 514.700 kr., ca. fem gange så meget, som oprindeligt planlagt.

62. Nyboe skriver dog selv i brevet, at »... Bogholderi er som Guldsmedekunst eller Boglærdom et Fag for sig, ja Italienerne kalder det jo endog en Videnskab, og saare faa, der ikke har lært det, forstaar det...«.

63. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 26 læg 15: Nyeboe til Knud Rasmussen 16/11 1926.

tid...⁶⁴ Men det må snarere antages, at det var Knud Rasmussens og Sands forsøg på at stoppe Nyeboes vedvarende dræning af stationen på et tidspunkt, hvor Nyeboes økonomiske situation blev stedse mere desperat.⁶⁵

Udvikling og lovgivning

Nyeboes kritik af Knud Rasmussens mangel på engagement i Kap Yorks udvikling var ikke helt ved siden af. Knud Rasmussen havde måske de bedste intentioner, men reelt var det blevet til meget få konkrete initiativer.

I sit berømte foredrag i den danske rigsdag den 12. februar 1925 udviklede Knud Rasmussen på baggrund af sine rejser til Canada og Alaska flere nye, nærmest revolutionerende ideer vedrørende udviklingen i Grønland.⁶⁶ Af særlig relevans for Kap York var især to. Den første var, at man skulle indføre tamrener, som han mente kunne blive en vigtig indtægtskilde for Kap York. Han var bl.a. i Canada og Sibirien for at undersøge markedet, men fik aldrig gennemført projektet.⁶⁷ Den anden var, at man efter amerikansk forbillede skulle oprette en art brugsforeninger, »native cooperative stores«, hvor eskimoerne selv ejede og styrede butikkerne. Det ville efter hans mening være af stor civilisatorisk værdi, at initiativet blev lagt i hænderne på eskimoerne selv.⁶⁸

I foredraget blev Thulestationen nævnt som eksempel på et succesrigt privat initiativ, der kunne bruges som forbillede for resten af Grønland.⁶⁹ Realiteten var dog, at der på dette tidspunkt endnu ikke var taget ét eneste seriøst initiativ til at fremme udviklingen i Kap York. Knud Rasmussen havde imidlertid en række gode ideer, og i de følgende år prøvede han at introducere dem.

En vigtig forudsætning for, at Knud Rasmussen kunne yde en fornyen-

64. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934.

65. Nyeboe var ved at gå fallit i efteråret 1926 og var derfor stærkt afhængig af at have nærmest ubegrænset kredit i Thulestationen. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 26 læg 15: Nyeboe til Knud Rasmussen 28/12 1926.

66. Knud Rasmussen: *Foredrag holdt i Rigsdagens Fællessal den 12. Februar 1925*, København 1925.

67. Knud Rasmussen 1925, s. 7.

68. Knud Rasmussen 1925, s. 8-9. Knud Rasmussen skrev i et brev til Hans Nielsen, at stationen ad åre kunne blive fælleseje, men bad ham gå stille med det, da tiden i hvert fald endnu ikke var inde. Det skete aldrig. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 25 læg 2: Knud Rasmussen til Hans Nielsen 21/6 1925.

69. Knud Rasmussen 1925, s. 10.

de indsats var, at han havde tid til at arbejde for Kap York, og tiden kneb det med de første par år efter hjemkomsten fra den 5. Thuleekspedition. Arbejdet med behandlingen af ekspeditionens resultater krævede tid og var end ikke færdigt ved hans død i 1933.⁷⁰

Det vigtigste skridt i udviklingsmæssig henseende siden missions- og handelsstationens oprettelse i 1909-10 var oprettelsen af et seks mand stort fangerråd på polareskimoernes foranledning i Thule i sommeren 1927.⁷¹ Fangerrådet bestod fra 1928 af handelsstationens bestyrer, lægen og præsten samt en polareskimo fra hver del af Kap York-distriktet (Nord, Thule og Syd).⁷² Polareskimoerne valgtes for et år ad gangen af rådet, mens de tre andre var faste medlemmer.⁷³ Fra starten var rådet kun tiltænkt myndighed til at give bestemmelser af rent administrativ art, hvilket det også gjorde i 1927 ved at lave fredningsbestemmelser for edderfugle og ræve.⁷⁴ Året efter blev imidlertid af fangerrådet foreslået, »... at man også kunne give nogle Regler om Forhold, som ikke maatte taales...«.⁷⁵ Det gjorde rådet ved, sammen med Rudolf Sand, at udarbejde Thuleloven, som blev nedskrevet i 1929.

»Kap York Stationen Thule's Love af 17. Juni 1929« havde 35 paragraffer og var temmelig omfangsrig – samfundets størrelse taget i betragtning. Der blev lovgivet på stort set alle områder af relevans for livet på stedet. Fangerrådet blev den lovgivende og dømmende myndighed på alle områder, men stod dog under Knud Rasmussen, der kunne ændre alle bestemmelser, undtagen lægens. Der havde ikke tidligere været nogen straf for f.eks. rovmord, men nu blev der indført egentlige straffelovsbestemmelser.⁷⁶ Lovens fredningsbestemmelser var af stor betydning, da der nu

70. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934.

71. »... idet Kolonisationen i de forløbne Aar allerede havde medført saadanne Fremskridt, at der kunne indrømmes en tilsvarende Ret til Medstyre som i det øvrige Grønland...«. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934.

72. Vi kender ikke fangerrådets sammensætning i 1927.

73. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 29 læg 9: Oplysninger og Problemer i Anledning af Thulebesøg 1928. Signeret Knud Rasmussen 17/9 1928.

74. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934.

75. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934.

76. Thuleloven § 12: Der kunne gives op til 1½ års fængsel for rovmord uden grund. En lav straf set med danske øjne, medgav Sand, men i høj grad afskrækkende for polareskimoerne, der hellere ville begå selvmord end spærres inde. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 2, J.nr. 754/1929: Skrivelse fra Sand til Daugaard-Jensen 8/10 1929.

ikke længere kun jagedes til maven, men også til pungen.⁷⁷ Det blev gratis at søge læge og hospital.⁷⁸ Derudover indeholdt loven bestemmelser om hustru- og børnebidrag og om hjælp til forældreløse børn, gamle og syge.

Loven var skrevet ud fra danske normer og retfærdighedsbegreber. Målet med lovene var da også at skabe forståelse blandt polareskimoerne for, at de var sammen om et *samfund* med ens rettigheder og pligter for alle. Der blev rejst krav til dem om, at de selv skulle være med til at forvalte deres samfund.

Thuleloven aktualiserede naturligvis igen spørgsmålet om den private handelsstations forhold til den danske stat. Allerede ved lovens indførelse havde Daugaard-Jensen fra Grønlands Styrelse fået tilsendt et eksemplar, og i en svarskrivelse stillede han sig tvivlende over for, hvorvidt loven kunne forenes med lov om Grønlands Styrelse af 1925.⁷⁹ Sand imødegik Daugaard-Jensens tvivl ved at fortælle, at der naturligvis ikke var tale om »... Love i egentlig Forstand...«, snarere om en art bestemmelser, der skulle indføre polareskimoerne i lovordnede forhold. Han henviste i øvrigt til Thulelovens § 24, der anerkender, at loven er underordnet Danmarks lovgivning.⁸⁰ Herefter gled sagen over til Statsministeriet, der i en længere juridisk redegørelse fastslog, at lovene juridisk set var en nullitet – »... men unægtelig en sund og livskraftig Nullitet...«. Man anbefalede, at loven blev stadfæstet af ministeriet, dog med den naturlige ændring, at ministeriet herefter overtog Knud Rasmussens rolle i loven.⁸¹ I en intern skrivelse blev det anbefalet, at Knud Rasmussen måtte have status som statens kontrollør i Thule, hvis fangerrådet skulle have magt til at tilbageholde og dømme polareskimoerne.⁸²

Således gik det til, at Knud Rasmussen, eller den han måtte udnævne dertil, den 8. september 1931 fik besked om, at han var statens kontrollør og politimyndighed i Thule, samtidig med at Thuleloven blev offici-

77. Thuleloven § 28.

78. Thuleloven § 25.

79. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 2, J.nr. 754/1929: Skrivelse fra Sand til Daugaard-Jensen 25/7 1929 og skrivelse fra Daugaard-Jensen til Sand 20/9 1929.

80. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 2, J.nr. 754/1929: Skrivelse fra Sand til Daugaard-Jensen 8/11 1929.

81. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 2, J.nr. 754/1929: Skrivelse fra Statsministeriet til Grønlands Styrelse 29/7 1930.

82. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 2, J.nr. 754/1929: Udkast til referat 6/2 1931 ang. Kap York Stationen Thules Love af 1929 med tillæg af 1930.

elt stadfæstet.⁸³ Der herskede i foråret 1931 delte meninger om, hvorvidt Knud Rasmussen herefter var underlagt Grønlands Styrelse direkte eller landsfogeden i Nordgrønland. Han mente selv at stå direkte under Styrelsen, mens landsfogeden for Nordgrønland (Philip Rosendahl) mente, at Knud Rasmussen måtte være underlagt ham.⁸⁴ Enden på dette mindre ordkløveri fremgår ikke direkte af kildematerialet, men ifølge skrivelsen af 8. september 1931 var Knud Rasmussen direkte underlagt Grønlandsstyrelsens direktør (Daugaard-Jensen) og Ministeriet for Søfart og Fiskeri.

Ved siden af indførelsen af fangerrådet og udstedelsen af Thuleloven skete der i anden halvdel af 1920'erne en række andre fremskridt i Kap York-distriktet af væsentlig betydning. Den 29. juni 1928 underskrev læge Mogens Holm en toårig kontrakt med handelsstationen, og sammen med ham kom materialerne til bygning af et hospital i Kap York.⁸⁵ Udgifterne, der beløb sig til 35.846 kr., blev betalt af stationen.⁸⁶ Til hjælp på hospitalet fik lægen bestyrer Hans Nielsens kone Netta Nielsen, der netop året før var færdiguddannet som jordemoder i Danmark.⁸⁷ I 1930 blev der også ansat en sygeplejerske på hospitalet.

Af andre forbedringer kan nævnes, at der i 1929 blev rejst en kirke i Kap York, betalt af »Den Grønlandske Kirkesag« og polareskimoerne selv.⁸⁸ Knud Rasmussens bolig blev stillet til rådighed for missionærernes skolevirksomhed. Tillige introduceredes i 1929 de såkaldte »Thuletryksager« – en art kalendere, der indeholdt oplysninger om fredningsbestem-

83. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 2, J.nr. 754/1929: Skrivelse fra Ministeriet for Søfart og Fiskeri til Knud Rasmussen 8/9 1931. Den 30. november blev hans stilling bekendtgjort. J.nr. 754/1929: Bekendtgørelse om Administrationen af Kap York Distriktet i Nordgrønland udstedt af Ministeriet for Søfart og Fiskeri 30/11 1931. Signeret Th. Stauning og A.P. Olsen. Om stadfæstelsen af Thuleloven – med ændringer – se Jens Brøsted 1988. Loven forblev i øvrigt gældende lov også efter stationens overdragelse til staten.

84. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 2, J.nr. 713/1931: Skrivelse fra Knud Rasmussen til Styrelsen 16/2 1931 og skrivelse fra landsfoged Rosendahl til Styrelsen 11/5 1931.

85. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Overenskomst mellem Knud Rasmussen og Mogens Holm 29/6 1928.

86. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 4, J.nr. 204/1937: Skrivelse fra Sand til Styrelsen 14/10 1937.

87. Nekrolog i dagbladet *Politiken* 17/5 1994. Netta Nielsen kom fra Godthåb og var den første grønlandske kvinde, der blev uddannet jordemor. Dette skete med hjælp fra Knud Rasmussen, og ifølge Sand havde stationen betalt hendes uddannelse. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934, s. 15.

88. Også en præstebolig blev bygget, men denne var betalt af stationen.

melser, men også andre bekendtgørelser såsom om sygdomstilfælde og beskyttelse mod sådanne.⁸⁹

I 1932-33 blev Thulestationen udvidet med to filialer, en i norddistriktet og en i syddistriktet. Med de afstande, der er i Kap York-distriktet, var de to nye »butikker« et klart fremskridt for polareskimoernes handelsmuligheder, idet de til tider havde haft svært ved at nå frem til Thulestationen.⁹⁰

Overtagelsesforhandlingerne efter Knud Rasmussens død

Rigsdagens Grønlandsudvalg havde Thulestationen og dens fremtidige stilling i forhold til staten oppe til drøftelse igen i 1929 og 1930. Heller ikke på dette tidspunkt resulterede udvalgets aktiviteter i nogen konkret ændring af de bestående forhold. Mødereferaterne afspejler, at der i udvalget var et klart ønske om, at staten skulle overtage stationen, men det ses ikke udmøntet i konkrete initiativer.⁹¹

I december 1933 døde Knud Rasmussen imidlertid overraskende tidligt, i en alder af kun 54 år. Med ét slag blev stationens fremtid åben og uvis, fordi Knud Rasmussen altid havde holdt på, at den burde overgå til staten senest ved hans død. Forhandlingerne mellem staten og Knud Rasmussens enke, Dagmar Rasmussen, repræsenteret ved stationens administrator Rudolf Sand, kunne dermed tage sin begyndelse.

Kort efter Knud Rasmussens død fremstillede Sand en over 40 sider lang redegørelse vedrørende stationen: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«.⁹² Den former sig som én lang beretning om stationens officielle historie og tegner et lettere forskønnet billede af de faktiske forhold. Hensigten med redegørelsen var ganske klart at give Knud Rasmussens bo en så gunstig position som muligt i de kommende forhandlinger med staten.

Redegørelsen er opdelt i syv dele, hvoraf den sidste, om »Stationens

89. Jens Brøsted: »Thuletryksagerne. Et bidrag til grønlandsk bibliografi og retslære«, *Tidskriftet Grønland*, nr. 9-10, 1991, s. 300-304.

90. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934.

91. Rigsdagens Grønlandsudvalg, protokol nr. 3, møder 30/5 1929, 7/6 1929, 24/10 1929, 20/11 1929, og protokol nr. 4, møde 18/3 1930.

92. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934.

Fremtidige Stilling«, er den mest interessante i denne sammenhæng. Sand anerkender ubetinget statens højhedsret over hele Kap York-distriktet, men ikke over Thulestationen. Tværtom hævder han, at selve stationen de facto blev anerkendt af staten, fordi Knud Rasmussens talrige henvendelser til staten, både før og efter dens etablering, *ikke* førte til noget. De 24 års drift af stationen gav efter Sands opfattelse også en anerkendelse de jure.⁹³ Der kunne derfor ikke være tvivl om stationens privatretslige stilling: Den tilhørte Knud Rasmussens bo, og en overdragelse til staten forudsatte derfor en overenskomst med Dagmar Rasmussen (Knud Rasmussens kone) – medmindre staten ville ekspropriere stationen, hvilket vel nærmest måtte anses for utænkeligt, Knud Rasmussens ry og omdømme taget i betragtning. Sand fremførte derfor på vegne af Dagmar Rasmussen nogle betingelser, som måtte opfyldes, før en overdragelsesoverenskomst kunne underskrives:

1) Der skulle være tale om en overgangsfase på mindst to-tre år, hvor stationens drift fortsat skulle høre under den nuværende administration, dvs. Sand selv. Den var nødvendig for, at stationen kunne få afviklet en del gæld og få udgivet de vigtigste af Knud Rasmussens tilbageværende arbejder. Staten kunne dog godt overtage den i 1931 overdragne politimyndighed øjeblikkeligt.

2) Der skulle betales en goodwill til boet til dækning af eventuel gæld på overdragelsestidspunktet og af bogudgivelser samt som en anerkendelse af Knud Rasmussens store gaver af etnografica til den danske stat, opkøbt og indsamlet under især den 5. Thuleekspedition.⁹⁴

3) Der skulle udbetales »årpenge« til Dagmar Rasmussen, Peter Freuchen, Nyeboe, Sand selv og to sekretærer. Desuden måtte der gives årpenge eller pension til fem andre, hvis de ikke fik ansættelse i Grønlands Styrelse, heriblandt stationens bestyrer siden 1920, Hans Nielsen.

Hvis disse tre punkter kunne imødekommes, ville Dagmar Rasmussen ikke kræve yderligere betaling for overdragelse af stationen med dertil hørende bygninger og organisation.

Først i starten af 1935 ser det ud til, at Styrelsen rørte på sig.⁹⁵ Sekretær

93. Knud Rasmussens privatarkiv, ks. 35 læg 7: Rudolf Sand: »Nogle Bemærkninger om Kap York Stationen Thule«, 22/4 1934.

94. Goodwillen blev i et notat af Daugaard-Jensen godt to uger før (4/4 1934) angivet til at skulle være foreslået af Sand som et beløb på 300.000 kr. Daugaard-Jensen mente, at beløbet var for højt og foreslog det nedsat til 200.000 kr. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 4, J.nr. 204/1934.

95. Der en del, der tyder på, at der har været ført mundtlige forhandlinger mellem Sand og Styrelsen, men man var åbenbart ikke kommet meget videre.

G. Voldborg udarbejdede et foreløbigt referat til kontorchef Knud Oldendow, hvori han gennemgik visse juridiske aspekter af betragtningerne i Sands redegørelse.⁹⁶ Voldborg pointerede, at Thule-distriktet var undergivet den danske stats suverænitet, hvilket Sand da heller ikke havde forsøgt at betvivle. Men konsekvensen af dette forhold havde Sand ikke draget, bl.a. med hensyn til politimyndigheden. Her mindede Voldborg om, at det rent faktisk var staten, der havde overdraget bemyndigelsen til Knud Rasmussen. Følgelig kunne staten fratage denne bemyndigelse til enhver tid. Der var ikke tale om, at den »offentligretlige forvaltningsmyndighed« skulle overdrages til staten igen, for den havde staten hele tiden haft. Man havde alene, fordi det var hensigtsmæssigt, givet stationens leder et mandat på vegne af staten. Sands forhandlingstilbud angående politimyndigheden var dermed afvist.

Forslaget om at give Dagmar Rasmussen en såkaldt goodwill til dækning af gæld og videnskabelige udgifter fandt Voldborg heller ikke acceptabelt. Knud Rasmussen havde *ikke* ønsket, at staten skulle overtage nogen af stationens gældsforpligtelser. Og det ville man gøre indirekte, hvis man betalte Dagmar Rasmussen en sum penge, som hun kunne dække gælden med.

Her begik Voldborg dog det ufine trick at rive Sands gengivelse af Knud Rasmussens oprindelige ønske ud af sammenhængen. Forudsætningen for dette ønske var en overgangsfase på ikke mindre end fem år, og derved ville behovet for denne goodwill højst sandsynligt ikke være til stede. Gælden ville være betalt, og de vigtigste og mest krævende videnskabelige forpligtelser ville være opfyldt. Selve goodwillen var kun nødvendig, hvis man ønskede en overdragelse til staten med kort frist.

Forslaget om årpenge fik ligeledes en hård medfart. De ville sikkert blive mindst lige så store alt i alt som aktivernes, dvs. primært bygningernes, værdi.⁹⁷ At årpengene til Dagmar Rasmussen i Sands redegørelse også var en rimelig påskønnelse af det store arbejde, Knud Rasmussen havde gjort for »nationale Formaal«, og en slags godtgørelse for de store samlinger, han kvit og frit havde overdraget Nationalmuseet, ville Voldborg heller ikke købe. Knud Rasmussen havde så rigeligt profiteret af den »... ene-staaende Monopolstilling som Stationen repræsenterer«.

96. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934: Referat fra G. Voldborg til kontorchef Oldendow 13/2 1935.

97. I Daugaard-Jensens notat 4/4 1934 blev de beregnet til totalt at kunne andrage 1 million kr., hvis alle påtænkte blev 75 år. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934.

Voldborgs referat til kontorchef Oldendow var altså klart afvisende over for Sands udspil i redegørelsen fra 1934. Afvisende blev også Oldendows eget referat.⁹⁸ Indledningsvis gjorde han det klart, at hvis ikke man opnåede en aftale med Dagmar Rasmussen, ville der kun være ekspropriationsmuligheden tilbage, hvis staten skulle overtage stationen. Til sidst i referatet er der et afsnit, som Oldendow kalder »Politisk-Opportune Bemærkninger«, hvori han forsøger at anlægge en forhandlingstaktik, der kunne få Sand og Dagmar til at være samarbejdsvillige. Staten burde ifølge Oldendow spille på, at Knud Rasmussens renommé ikke kunne tåle hvad som helst. Derfor skulle man fortælle Sand, at hvis han forsøgte at presse staten for voldsomt, kunne det jo være, at stemningen i Rigsdagen og befolkningen ville blive fjendtlig. Det kunne for offentligheden meget nemt komme til at se ud, som om staten skulle dække Knud Rasmussens private gæld gennem en stor goodwill. At Knud Rasmussen selv havde haft en særstilling i levende live, kunne måske forsvares med hans fortjenester over for polareskimoerne og det danske samfund, men hvordan kunne Sand forsvare, at også hans bo skulle have en særbehandling?

Referaterne fra Voldborgs og Oldendows hånd blev suppleret af et tredje fra Styrelsens revisionskontor, der ligesom de to andre var stærkt afvisende.⁹⁹

Referaterne afspejler klart, at forhandlingerne spidsede til. Staten, repræsenteret ved Grønlands Styrelse, begyndte åbenlyst at presse boet til at indgå en overenskomst hurtigst muligt. Styrelsen forsøgte at pille Sands forhandlingsoplæg fra hinanden, men vidste også godt, at stationen sad med et stærkt kort på hånden: de såkaldte »velerhvervede rettigheder«. Der var ingen, heller ikke staten, som kunne forhindre stationen i fortsat at drive handlen, idet den i sin tid var blevet oprettet i et område, der lå uden for den danske overhøjhed, og fordi staten adskillige gange havde afvist selv at oprette en station eller støtte den private på nogen måde.

Kun en ekspropriation kunne sætte en stopper for stationens drift. Men en ekspropriation ville kræve et stort apparat sat i gang, med vedtagelse af en ekspropriationslov i Rigsdagen og derefter højst sandsynligt nedsættel-

98. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934: Referat uden dato og forfatter. Men det er samme referat, som Jens Brøsted tilskriver Oldendows hånd i 1935 i hans artikel i *Forskning i Grønland* (Brøsted 1988). Alt tyder på, at denne betragtning er rigtig.

99. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934: Referat af Chr. Friis 16/3 1935.

se af en takseringskommision til at vurdere stationens værdi.¹⁰⁰ Man veg helt klart tilbage fra at benytte denne mulighed og anså den ganske givet kun for at være en absolut nødløsning, hvis de fortsatte forhandlinger gik helt i hårdknude.

I Rigsdagens Grønlandsudvalg var spørgsmålet om statsovertagelsen dukket op igen. Statsministeren udtalte den 5. marts 1935, at der ikke var nået noget resultat endnu, men at forhandlingerne sandsynligvis snart vil være afsluttede.¹⁰¹ Men der tog han munden for fuld.

Først i foråret 1936 ser det ud til, at der har været ført mere intense forhandlinger på grundlag af referaterne og Sands oplæg.¹⁰² I mellemtiden var der ikke sket de store gennembrud, og fronterne var følgelig de samme som i 1934-35.

Der blev løbende ført mundtlige forhandlinger først i 1936, og i foråret skrev Sand en 14 sider lang redegørelse om, hvorfor boet fandt det rimeligt at forlange årlig løn og goodwill.¹⁰³ Tre uger senere sendte han en skrivelse til statsminister Stauning, hvori han kom med supplerende bemærkninger til en samtale, de to havde haft dagen i forvejen om overdragelsen af Thulestationen til staten.¹⁰⁴ I de to skrivelser kridtede Sand stort set samme bane op, som han gjorde med redegørelsen i 1934. Men hvis man kunne nå til enighed om de opstillede vilkår, ville Dagmar Rasmussen være indstillet på at overdrage stationen pr. 1. august 1936. Det var første gang, der kom en konkret melding med hensyn til overdragelsesdatoen fra boets side. Om det var denne åbning, der fik Stauning til i en artikel i *Kristeligt Dagblad* samme dag at udtale, at han »... bestemt regner med ...«, at overtagelsen kan foregå til sommer (1936), vides ikke.¹⁰⁵ Men noget kunne tyde på det. Og det viser i hvert fald, at regeringen opfattede sagen som mere end moden til at blive afsluttet. Stauning havde flere gange i det tidlige forår appelleret til parterne om at få lavet en overenskomst, der kunne forelægges finansudvalget, inden Rigsdagen sluttede sin forårs-

100. Oldendow, se note 97.

101. Rigsdagens Grønlandsudvalg, protokol nr. 6, møde 5/3 1935.

102. Det fremgår også indirekte af møde i Rigsdagens Grønlandsudvalg 6/4 1936. Rigsdagens Grønlandsudvalg, protokol nr. 6.

103. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 4, J.nr. 204/1934: Skrivelse fra Sand til Styrelsen 31/3 1936.

104. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934: Skrivelse fra Sand til statsminister Stauning 23/4 1936.

105. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 4, J.nr. 204/1937: Artikel i *Kristeligt Dagblad* 23/4 1936 med titlen: »Staten overtager Thule i Sommer«.

samling.¹⁰⁶ Sand mente også, at en overenskomst om stationen lå inden for rækkevidde. Han udtalte i samme artikel, at man fra stationsadministrationens side (hvilket var ensbetydende med ham selv) havde ønsket et par års frist fra Knud Rasmussens død til overdragelsen. To år var nu gået, og der havde i de foregående måneder været forhandlinger i gang, som havde behandlet spørgsmålet om overdragelse.¹⁰⁷ Forhandlingerne var da så fremskredne, at Sand kunne udtale: »... jeg venter, at vi skal naa til Enighed her i Løbet af Forsommeren«. ¹⁰⁸ Begge parter vurderede altså chancerne for en aftale som reelle.

Der opstod imidlertid problemer under forhandlingernes videre forløb, idet Finansministeriet havde stillet sig på bagbenene. Man ville ganske enkelt ikke godkende det grundlag, forhandlingerne blev ført på; især voldte ønsket om udbetaling af årpenge problemer.¹⁰⁹ Det ser herefter ud til, at forhandlingerne gik i baglås, idet der ikke foreligger mødereferater for den følgende periode. I december 1936 kom statsminister Stauning med et vink med en vognstang, idet han endnu en gang henstillede til Daugaard-Jensen, at parterne snart måtte blive enige: »Nu er det vist nødvendigt at Forslag om Thule gøres færdigt saa det kan gaa i Rigsdagen straks efter Nytaar«. ¹¹⁰ Sådan skulle det ikke gå.

Ikke før den 4. maj 1937 blev der indgået en endelig overenskomst om stationens overdragelse til staten med overdragelsesdatoen 1. august 1937.¹¹¹

For det første gælder overdragelsen hele handelsvirksomheden med

106. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934: Referat af møder holdt 24/2 og 10/3 1936.

107. I den sammenhæng bør det bemærkes, at direktøren for Grønlands Styrelse, Daugaard-Jensen, beskrev forløbet lidt anderledes. Ifølge ham havde der været tale om løbende, men dog frugtesløse forhandlinger i den mellemliggende periode, og altså ikke tale om en aftalt minimumsfrist for stationens overdragelse. Man var ganske simpelt ikke blevet enige endnu. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934: Referat angaaende Statens Overtagelse af Kap York Stationen Thule, signeret af Daugaard-Jensen 4/5 1937.

108. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 4, J.nr. 204/1937: Artikel i *Kristeligt Dagblad* 23/4 1936 med titlen: »Staten overtager Thule i Sommer«.

109. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934: Skrivelse fra Finansministeriet til statsminister Stauning 29/5 1936.

110. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934: Brev fra statsminister Stauning til Daugaard-Jensen 17/12 1936.

111. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934: Overenskomst mellem staten og Dagmar Rasmussen angående overdragelsen af Kap York stationen Thule 4/5 1937. Det var Sand, der i 1936 havde stået fast på at anvende ordet overdragelse i stedet for overtagelse. Daugaard-Jensen var af den opfattelse, at det nærmest kunne være ligegyldigt.

alle bygninger og både, i hele distriktet (§ 1). Dette punkt har der ikke været uenighed om, da Sand tilbød dette allerede i 1934.

Derimod ville staten ikke, selv om det var et af boets hovedkrav, udbetale årpenge til andre end Peter Freuchen, der fortsat ville få sine 3.000 kr. om året. Særligt fremhævedes det, at stationens første administrator (Nyeboe) ikke kunne få udbetalt pension fremover. Her havde staten klart afvist boets krav. Men som kompensation var den endelige goodwill og vederlaget for stationen blevet sat 100.000 kr. op – til 400.000 kr. – i forhold til Sands udspil. I samme forbindelse blev den daværende gæld til Grønlands Styrelse på 47.000 kr. slettet. Alt i alt betalte staten altså 447.000 kr. for stationen.

Stationens ansatte personale, hvilket ville sige stationsbestyrer, to udstedsbestyrere, assistenter, læge, sygeplejerske og skibsfører, overgik til statslig tjeneste under Styrelsen.

Under § 7 i overenskomsten gemte der sig en nok så spændende særordning. Umiddelbart lyder paragraffen tørt konstaterende, at »Staten har modtaget en Udskrift af Fangerraadsprotokollen for Møderne i August 1934«. Ifølge protokollen for 1934 udtalte fangerrådet for den nordlige del af Kap York-distriktet følgende: »De tilstedeværende havde i og for sig intet at erindre imod en saadan Overdragelse paa de Vilkaar, hvorom Parterne maatte kunne enes, idet man dog udtrykkelig ønskede tilføjet, at man forventede, at Distriktet vedblivende blev styret som et særskilt Distrikt med Hensynstagen til de særlige Forhold, og at der ikke skete nogen Ændring i nugældende Love og sædvansmæssige Regler, uden at Fangerraadets Erklæring var indhentet.«¹¹² Denne udtalelse, som man må formode blev formelt accepteret af staten i kraft af, at den indirekte er en del af overenskomsten, fastlægger, at fangerrådet skulle have mulighed for at gøre indsigelse over for ændringer i den gældende lovgivning, hvilket ville sige Thuleloven. Fangerrådet blev derved anerkendt som en art repræsentativ forsamling for Thule-distriktet med indsigelsesret. Det var en klar særstilling i forhold til andre grønlandske distrikter på dette tidspunkt, der kun gennem landsrådene for henholdsvis Syd- og Nordgrønland havde en mulighed for at komme med erklæringer ved lovændringer.

Den øvrige del af aftalen indeholder kun praktiske bestemmelser i for-

112. Grønlands Styrelse, Gruppe nr. 8, pk. 3, J.nr. 204/1934: Fangerrådsprotokollen for møderne i august 1934. Udtalelsen blev 19/8 tiltrådt af fangerrådet i selve Thule og 24/8 af rådet i syddistriktet.

bindelse med selve overdragelsen og er ikke særlig interessant i denne sammenhæng.

Afslutningsvis bør det nævnes, at missionen i Kap York-distriktet, der jo oprindeligt var det første faste anlæg, ligeledes blev overdraget til staten i 1937.¹¹³

Konklusion

Knud Rasmussens private handelsstation i Kap York var ikke det filantropiske foretagende, den har fået udseende af. Især da overskuddet fra handelsstationen for alvor blev stort i starten af 1920'erne, kom hensynet til Knud Rasmussens videnskabelige ambitioner og M. Ib Nyeboes økonomiske interesser til at overskygge hensynet til polareskimoernes velfærd og distriktets udvikling.

Det var forholdet mellem indhandlingspriserne og auktionsprisen på ræveskindene, der muliggjorde en til tider ekstrem profit i stationens favør. I det øvrige Grønland var den danske politik, at landet skulle hvile i sig selv rent økonomisk. Det betød bl.a., at den høje avance på ræveskindene blev anvendt til at holde indhandlingspriserne på spæk og lever kunstigt høje. Men i Kap York var den eneste indhandling af betydning ræveskind. Der var derfor ingen andre indhandlingspriser, der skulle holdes kunstigt oppe. Overskuddet fra skindsalget gik derfor ubeskåret i stationens kasse.

Direktør M. Ib Nyeboes private økonomiske krise kom til at koste handelsstationen dyrt. Da Nyeboe selv kendte forholdene for polareskimoerne i Kap York og oprindeligt var gået ind i projektet med de samme ædle motiver som Knud Rasmussen, kan det undre, at han fandt det acceptabelt at anvende et så helt urimeligt stort beløb som over 300.000 kr. til at dække sine tab i Rusland og finansieringen af briketfabrikken på Djursland.

Men også med hensyn til Knud Rasmussen selv må man undre sig over, at hans forskningsmæssige ambitioner tilsyneladende var stærkere end hans interesse i at forbedre polareskimoernes velfærds- og sundhedsmæssige situation. Uden skrupler anvendte han det økonomiske overskud fra polareskimoernes indhandling på sine ekspeditioner. I øvrigt må man til stadighed undres over, hvordan han kunne fejlbudgettere i et sådant omfang som i tilfældet den 5. Thuleekspedition. Den havde i 1934 kostet

113. Se *Beretninger og Kundgørelser vedrørende Grønlands Styrelse* nr. 5, 1937, s. 1084.

handelsstationen 620.000 kr. eller ca. seks gange så meget, som Knud Rasmussen oprindeligt havde budgetteret med.

I hele første halvdel af 1920'erne dræned Knud Rasmussen handelsstationens kasse uden at fremme udviklingen i Kap York. Ansættelse af en læge, en jordemoder og en sygeplejerske samt bygning af et hospital skete først i slutningen af 1920'erne, skønt økonomien kunne have båret disse forbedringer allerede fra starten af årtiet. F.eks. kostede hospitalet 35.846 kr., mens lægen fik 7.000 kr. i årsløn – beløb, der skal ses i forhold til de ca. 800.000 kr., som Nyeboe og Knud Rasmussen trak ud af Thulestationen fra 1920-24.

Med sin passive og nølende holdning til den private handelsstation i Kap York kan den danske stat ikke siges fri for medskyld i forholdene. Allerede i 1905-10 kunne man fra den danske stats side have oprettet en varig og stabil vareforsyning til Kap Yorks befolkning, men i stedet overlod man opgaven til privates initiativ. Såvidt vi kan se, var det Direktoratets og senere Styrelsens insisteren på, at det danske handelsmonopol skulle udstrækkes sammen med den danske overhøjhed, der blokerede for en officiel dansk handelsstation under Styrelsens administration.

Først 1921-bekendtgørelsen banede vejen for en mere aktiv rolle for staten. Monopolet kunne efter bekendtgørelsen udstrækkes til også at gælde Kap York-distriktet, men nu var Knud Rasmussen til gengæld meget afvisende. Og da han efter 5. Thuleekspedition var blevet folkehelt i Danmark, kunne staten ikke presse ham til at afstå stationen mod hans vilje, endsige skride til en ekspropriation.

Statens langmodighed i overdragelsesforhandlingerne, der løb mere eller mindre intensivt fra 1933 til overenskomsten i foråret 1937, afspejler ligeledes, hvor varsom staten var med at sætte sin vilje igennem over for Knud Rasmussens bo. Selve overenskomsten er da også udtryk for, at staten i det væsentligste fulgte boets krav – krav, der måske ikke var imødekommet, hvis ikke man havde været oppe imod myten og folkehelten Knud Rasmussen.

Efterskrift

Ovenstående artikel bygger på en eksamensopgave afleveret ved Historisk Institut, Aarhus Universitet, i sommeren 1994. I 1995 udkom Kurt L. Frederiksen's biografi om Knud Rasmussen, *Kongen af Thule*. Kurt L. Frederiksen har bl.a. benyttet det kildemateriale i Knud Rasmussens pri-

vatarkiv på Hundested Bibliotek og i Grønlands Styrelses arkiv i Rigsarkivet, som er grundlaget for denne artikel. Og flere steder i biografien beskæftiger forfatteren sig da også indirekte med handelsstationen og dens historie. Men hvor Kurt Frederiksen's hovedinteresse i hans biografi naturligt nok er mennesket Knud Rasmussen, »... at placere Knud Rasmussen som en del af den historiske periode ...«, er denne artikel et forsøg på at fremdrage de væsentligste sider af handelsstationen Thules historie. Her indtager Knud Rasmussen en helt central placering, men genstandsfeltet er og bliver stationen og spillet omkring den. Denne forskel giver sig bl.a. udslag i skildringen af handelsstationens økonomiske forhold. Hvor Kurt Frederiksen i overvejende grad fokuserer på forholdet mellem Knud Rasmussen og ingeniør M. Ib Nyeboe, er hovedinteressen i nærværende artikel at klargøre, hvor pengene kom fra, og hvad de blev anvendt til – og ikke mindst at forsøge at sammenholde disse forhold med indsatsen for polareskimoerne. Trods dette er der på væsentlige punkter overensstemmelse mellem vores tolkning af kildematerialet, udarbejdet i foråret 1994, og Kurt Frederiksen's biografi offentliggjort i 1995.